

Dvě jména pro jednu bitvu: Höchstädt nebo Blenheim

Mladý římský král a pozdější císař Josef I. byl na přelomu 17. a 18. století ještě dvacetiletým mladíkem. Patrně z tohoto důvodu Charles Ingrao nazval vladařův dvůr ve Vídni doslova jako „mladý dvůr“. Na tomto dvoře působil až do své smrti kníže Salm jako nejvyšší hofmistr, který řešil státnické úkoly a vedl určité rozhodování.¹ Salmova mentalita i názorová stanoviska mohla být daleko pružnější a jeho rozhled daleko větší než podobné vlastnosti jiného aristokrata té doby.

Další postavou působící na dvoře byl Gundager ze Starhemberka, viceprezident dvorské komory, který nepochybně díky Josefově přičinění stanul přímo v čele tohoto úřadu. K vyzdvižení jeho osobnosti mu ještě dopomohla úspěšná obrana Vídně před tureckými oblehateli v čele se ctižádostivým velkovezírem Karou Mustafou (r. 1683). Rod Starhemberků byl prastarou a tradičně vojenskou šlechtou. Proto zde vzbuzuje podiv spojení jeho osoby se státními financemi. Nutno je však říci, že i přes jisté úspěchy v tomto odvětví se mu nepodařilo oživit stav habsburských financí.

Další osobou spojenou s mladičkým panovníkem byl Evžen Savojský, jenž je považován za jednoho z hlavních tvůrců podunajské monarchie. Byl úspěšným vojevůdcem, pocházel z vedlejší carignanské linie savojského rodu², patřil k nejvyšší společnosti světa a také byl úzce spřízněn s řadou svých pozdějších vojenských protivníků. Svoji životní dráhu započal na dvoře francouzského „krále slunce“³, ale už v osmdesátých letech vystupoval ve prospěch Rakouska.⁴ Pro Josefa I. byl tento muž jako „bratr“, a to i přesto, že byl o patnáct let starší.

Vedle Evžena po boku Josefa I. působil i muž z naší země, šlechtic hrabě Jan Václav Vratislav z Mitrovic. Vratislavovi rytířští předkové patřili dlouho k nižší šlechtě, ale změna nastala po Bílé hoře, kdy tento rod získal hraběcí titul patrně díky věrnosti Habsburkům. Vratislav patřil k řádu maltézských rytířů a bezesporu byl rozeným diplomatem. Díky tomuto umu dokázal ovládnout diplomatická pole tehdejší Evropy, a tudíž ho lze pokládat za tvůrce největších úspěchů habsburské zahraniční politiky na počátku 18. stol. Na našem území se mu podařilo získat nejvyšší hodnosti - a sice nejvyšší český kancléř v čele české dvorské kanceláře. Obecně lze říci, že Josef I. se často obklopoval lidmi, kteří toužili něco změnit.

V této části referátu se zaměříme na ty, kteří představovali opak tehdejšího vídeňského prostředí. Mezi tyto osoby se řadil nejvyšší hofmistr hrabě Ferdinand Bonaventura Harrach, jenž působil ještě na „stárnoucím“ Leopoldově dvoře. Rod Harrachů patřil mezi typickou dvorskou aristokracii, oddané dynastii. Hned od svých počátků do vysoké šlechty nepatřil, podařilo se mu

---

1 Až v závěru Josefovy vlády knížete Salma vystřídal Josefův dvořan a spolupracovník, hrabě Trautson.

2 Tento rod byl v oné době asi stejně francouzský jako italský.

3 Ludvíka XIV.

4 Na dvoře Leopolda I.

však rychle vystoupat nahoru. Vedle Harracha byl příslušníkem tzv. „starého režimu“ hrabě Mannsfeld kníže Fondi, který se stal předsedou dvorské válečné rady. Předsedou dvorské komory byl v této době hrabě Salaburg.

Josef I. začal prosazovat svůj vliv nejprve od roku 1702,⁵ kdy se i jeho spojencům dařilo prorážet „stárnoucí dvůr“. Do čela dvorské válečné rady se postavil princ Savojský, jak už bylo zmíněno, a získal tím místo v administrativě státních financí.

Počátek 18. století lze považovat za nástup nové válečné éry. Konflikt vyvolala událost, která nastala na španělské půdě. Šlo o to, že poslední španělský Habsburk Karel II. neměl přímého dědice, a tak označil za svého pokračovatele Filipa z Anjou, vnuka Ludvíka XIV.⁶ S touto volbou však zásadně nesouhlasil vídeňský dvůr.⁷

Španělská monarchie byla v této době obrovskou říší, která se skládala z vlastního Pyrenejského poloostrova, španělské zámořské državy a španělského panství v Itálii. K pochopení událostí je nutno ještě vysvětlit postavení Svaté říše římské v oné době. Její politický profil už dávno nefungoval a v podstatě nebyla ničím jiným než Německem. Co však měla stále, byly některé lenní a státoprávní vztahy.⁸ Itálie nikdy nepřestala být její součástí a v tom byl právě „zakopaný pes“. Řada území politicky rozdrobeného Apeninského poloostrova stále zůstávala říšskými lény. Podle zásad lenního práva šlo o tzv. odumřelá léna.⁹ Říšský panovník se tedy opět stal přímým pánem těchto území.

V důsledku těchto událostí došlo ke konfliktu. Rakouský vojenský útvar pod vedením prince Savojského pronikl na sever Apeninského poloostrova, kde se setkal se svým francouzským protivníkem. První dvě bitvy v roce 1701 u Carpi a Chiari skončily vítězstvím prince Savojského. O rok později sehrála důležitou roli pevnost Landava (Landau), jejíž obléhání a první kapitulace se zúčastnil už i mladičký Josef.¹⁰

Přelomovým se pro mnoho událostí stal rok 1703. Zmíněná Landava se opět dostala do rukou protivníka, císařští byli poraženi v bitvě u Höchstädtu, princ Savojský společně s Josefem získali své postavení na vídeňském dvoře a došlo k dohodě o vzájemné panovnické poslušnosti, která později vyústila v pragmatickou sankci.

Tato nástupnická dohoda nesla nemalý význam. Pokud by vymřela jedna z obou větví, pak mělo dědit potomstvo větve druhé v mužském pokolení podle zásad prvorozenství. Mimo to ještě obsahovala dodatek, že pokud by vymřelo mužské potomstvo i zbývající větve, pak by měl dědický

---

5 V této době se vrátil se své první kampaně u pevnosti Landau.

6 Karel II. zemřel v listopadu roku 1700.

7 Tzv. válka o španělské dědictví.

8 Šlo o platnost v plném státoprávním smyslu, který bylo možno kdykoliv obnovit.

9 Jednalo se o léna, která nemají dědice.

10 V této době se vytvořila spojenecká fronta proti Francii ve formě aliance mezi Anglií, Holandským a německým císařem. Později se přidal i vévoda Savojský. Francii naopak dopomohl bavorský kurfiřt Maxmilián Emanuel.

nárok přejít na dceru posledního mužského potomka.

Dne 13. srpna 1704 vybojovala bitvu u Höchstädtu aliance habsburského vojska prince Evžena a vojska anglického pod vedením vévody Marlborough. Karta se tedy obrátila, protože v těchto místech císařské vojsko před rokem prohrálo. Vítězství u Höchstädtu přineslo Josefovi možnost vládnout po svém. Nejen v Rakousku, ale i v Čechách, kde se nyní stal nekorunovaným králem.

Věčné habsburské dilema: dynastie nebo říše?

Tři nejvyšší úřady zřízené již za Ferdinanda I. (tajná rada, dvorská rada válečná a dvorská komora) v průběhu Josefovy vlády stále ještě určovaly chod státního ústrojí. Do čela válečné rady se dostal princ Savojský a komoru vedl Starhemberg. Tajná rada od svého začátku nebyla nijak vyhraněná, ale postupem času se nejvíce soustředila na zahraniční politiku, okrajově potom na justici a právní záležitosti. První z tajných radů byl považován za prvního ministra panovníka a za ředitele veškeré vládní a zahraniční politiky.

Všechny tyto tři úřady neměly přesně vyhraněnou působnost, což mnohdy naráželo na úskalí. Josef I. se proto stal iniciátorem odstranění nedostatků ve státní správě. Tajné radě snížil počet členů jejího pléna ze 150 na 33. Vedle tajné rady měla působit tajná konference, který byla orgánem užším a skutečně pracovním. Do jejího čela byl postaven kníže Salm a její činnost byla rozdělena podle jistého kompetenčního uspořádání.

Po stránce financí došlo k soustředění finanční správy do rakouských zemí. Změna postihla i rakouskou dvorskou kancelář, do jejíhož čela místo jednoho hodnostáře zvoleni dva kancléři. V tomto úřadu také došlo i k přerozdělení kompetencí. Jednomu z kancléřů byla svěřena politika a druhému věci právní. Tuto změnu můžeme považovat za první pokus o odlišení správní a justiční agendy.

Josef byl patrně přívržencem správní centralizace. Tři už vícekrát zmíněné orgány vznikaly spíše jako orgány panovnické a dynastické. Umožňovaly vladaři účinněji prosazovat svá rozhodnutí. Tento rys se právě za Josefa ještě více posílil, a to především u dvorské válečné rady, která měla velký vliv na Josefovu italskou kampaň. Zvnějšku šlo o čistou obnovu říšských práv, ale průběh kampaně nenechal nikoho na pochybách, že jde i o prosazení dynastického prospěchu Habsburků.

Zde přesuneme naši pozornost na Čechy a sekretáře dvorské komory Christiana Julia von Schierendorfa. V době vlády Josefa I. bylo jeho základní myšlenkou svolat do Vídně ze všech dědičných zemí stavovský kongres. Mělo dojít k projednání pomoci směřující k Uhrám, spravedlivějšího dopadu daňového břemene na jednotlivé vrstvy obyvatelstva a dohody o berním nařízení jednotlivých zemí. Schierendorf počítal, že může na schůzi projednávat vše, co se týká veřejného i politického života (otázky státního zřízení, náboženských poměrů, úprava trůnního

práva, justice, hospodářskopolitické, daňové a dokonce poddanské). Kongres složený ze stavovských zástupců všech zemí se stával jakýmsi celoříšským parlamentem. Jelikož byl Schierendof naším rodákem, neopomněl zaměřit svou pozornost ani na český a moravský sněm. Ten měl být rozšířen o další stavovskou kurii – o zástupce poddanských měst a selského obyvatelstva. Počítal i s rozdělením sněmu na horní a dolní komoru.

V době, kdy nastupoval Josef na trůn, byl brán jako panovník nových nadějí. Zasloužil se o rozšíření základny rodové moci a pokusil se ji spravovat lépe než doposud.

Nekorunovaný král

Josef I. je považován za prvního nekorunovaného českého krále, přestože někteří jeho předchůdci touto ceremonií také neprošli. Je tomu tak, protože jako první nepovažoval korunovaci za podmínku ke své vládě. Na přelomu 17. a v počátku 18. století stále ještě žila silná tradice korunovačního obřadu. Nicméně česká korunovace nebyla již považována za prvořadý způsob, jak zajistit vládu nového panovníka.

Podle historika Josefa Svátka patrně ke korunovaci nedošlo díky probíhajícím válečným konfliktům a ostatně na ni ani nebyly peníze. Uherská korunovace byla dle jeho názoru docela jinou záležitostí, protože byla levnější v porovnání s českou.

Josef I. Nebyl vyvloveně nepřitelem svébytnosti českých zemí, rozhodně ne v té míře, do jaké dospělo centralistické úsilí osvíceného absolutismu. Česká korunovace byla nepochybně spojena s tvrzením, že českou korunu a vládu nad ní má panovník zajištěnou i bez nezbytné korunovace. Při shrnutí tohoto tématu je nutno vyzdvihnout Josefa jako skutečnou vladařskou osobnost i bez královského diadému.

Dávno zapomenuté pochybení českých stavů

Zhruba v roce 1710 byly v Čechách a na Moravě ustaveny komise, které měly provést revizi dosavadního zemského zřízení. Cílem bylo dosavadní zřízení přizpůsobit změnám, které přinesla nová legislativa. Pověřené komise měly za povinnost existující předpisy přehlédnout a přizpůsobit jim znění nového zemského zřízení. Důležitý pramen pro toto téma jsou tzv. „elaboráty“. Ty pokrývají poměrně malou část velkého revizního záměru, který vznikl v době Josefovy vlády nebo bezprostředně v návaznosti na ni. Komise soustředila svoji pozornost na to, aby byly z textu obnoveného zřízení odstraněny všechny narážky na bělohorské vítězství a porážku stavovského povstání.

Jak už bylo zmíněno, na našem území působily dvě komise – pro Čechy a Moravu. Česká byla složením impozantní, lze ji označit za stavovsko-expertní. Duchovní stav byl však zcela pomínut. Komise se skládala z nejvyšších úředníků (nejvyšší zemský sudí, rada apelačního soudu,

prezident apelačního soudu). Rytířský stav byl zastoupen purkrabím hradeckého kraje, přisedicím zemského soudu, místosudím. Městský stav představovali tři radní pražských měst. Moravská komise v porovnání s českou neměla tak vynikající složení. Jejími členy byli převážně hodnostáři byrokratického ražení, kteří za svoje úřední postavení i některé šlechtické tituly vděčili zeměpánovi.

Josefova politika počítala s jistou účastí stavovského prvku oproti pozdějšímu osvícenskému absolutismu, ve kterém byla stavovská práva šlechty spíše ničena. Od panovníka a dvora to nebyla jen snaha vždy vyjít šlechtě vstříc, ale šlo spíše o obchod, při kterém se vyměňovalo něco za něco. Josef II. tedy ne vždy vyhověl šlechtě, příkladem mohou být jím zavedené nepřímé daně a akcíz.¹¹ Jeho vnitřní politika byla orientována centralisticky a byla jakýmsi podhoubím pro zrod pozdějšího habsburského Rakouska a osvícenského absolutismu. V porovnání s centralistickými prvky, které přinesly pozdější události, byl Josefův centralismus ještě dosti měkký. Neměl bezohledný poměr k státoprávní individualitě jednotlivých zemí a jejich stavovské reprezentaci.

Hlavním cílem zmíněné revize bylo sjednotit zemské právo (v Čechách i na Moravě) a sblížit zemské právo s právem městským. Jestliže však bylo uvedeno, že v našich zemích byly vytvořeny dvě komise, pak to ještě neznamená, že neměly obě společný úkol. Jejich posláním bylo rovněž přispět ke sjednocení právního řádu v Čechách a na Moravě, výhledově i ve Slezsku.

Valentin Urfus: *Císař Josef I.: nekorunovaný Habsburk na českém trůně*. Praha, Libri 2004, 172 s.

---

11 Daň z dovozu některého zboží do města. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/akciz>